

بررسی عناصر تصویری سه نگاره موجود خمسه نظامی شاهی به قلم سلطان محمد نقاش (با نگاهی به ویژگی‌های مکتب تبریز صفوی)

فاطمه جعفری

کارشناس ارشد صنایع دستی

چکیده: از آن‌جا که دوره صفویه یکی از پربرترین دوره‌های هنری تاریخ ایران محسوب می‌شود بررسی و شناخت این دوره ضروری است. تبریز به عنوان اولین پایتخت صفویان آغازگاه این دوره طلایی به حساب می‌آید. در این پایتخت که مکتبی هنری نیز بوجود آمد، هنر نگارگری بالاخص رشد چشمگیری داشت. هنرمندان بسیاری از سایر نقاط کشور توسط مؤسس سلسله صفویه، شاه اسماعیل، گرد آمدند تا خالق برترین‌ها باشند. در میان این هنرمندان، سلطان محمد تبریزی یکی از شاخص‌ترین نگارگران مکتب تبریز صفوی است که با داشتن تجربه کار نگارگری به سبک ترکمنان در دربار آق‌قویونلوها و نیز به دلیل همکاری با کمال‌الدین بهزاد، در این مکتب نوپا با ترکیب خصوصیات نگارگری خود با نگارگری مکتب هرات سبکی نو و خاص خود بوجود آورد.

در جهت بررسی نگاره‌های موجود از سلطان محمد نقاش در خمسه نظامی شاهی مربوط به دوره تبریز صفوی، از منابع مکتوب به جای مانده از نقادان هنر استفاده و سعی در شناخت بیشتر و بررسی مجدد هر یک از عناصر تصویری این نگاره‌ها شده است. با توجه به خصوصیات مشترک در این سه نگاره برگزیده از سلطان محمد، نوع ترکیب‌بندی، نحوه آفرینش و بکارگیری عناصر اصلی و فرعی با توجه به داستان نگاره‌ها در جهت پیشبرد هر چه رساتر داستان، رنگ‌آمیزی ویژه و مهارت فوق‌العاده وی در خلق ترکیبی نوین با استفاده از تجربیات مکتب گذشته و ترکیب آن با آموخته‌هایی از مکتب هرات مشهود می‌گردد.

واژگان کلیدی: نگارگری، مکتب تبریز صفوی، سلطان محمد، خمسه نظامی شاهی

◆ مقدمه

سلطان محمد یکی از نگارگران برجسته و همچنین از بنیان‌گذاران مکتب تبریز می‌باشد که آثارش تأمل برانگیز است. با توجه به خصوصیات آثار پیشین سلطان محمد، چهار نگاره این خمسه منسوب به این استاد می‌باشد که از آن میان به بررسی سه نگاره خسرو و آب تنی کردن شیرین، معراج پیامبر و سلطان سنجر و پیرزن می‌پردازیم.

خمسه نظامی، در میان دیوان‌های بی‌شمار شعر فارسی مقام دوم را از جهت وسعت انتشار و استقبال عمومی دارد. نظامی در سرودن شعرهای داستانی، استادی چیره‌دست بود و این‌گونه داستان‌ها، به ویژه در ادواری که نقاشان تحت حمایت فرمانروایان ایرانی از مزایا و جوایز بسیار برخوردار بودند، شهرت و مقبولیت فراوان داشت و هنرمندان نگارگر، در تزیین و مصور کردن آن‌ها بر یکدیگر پیشی می‌جستند و در این زمینه بود که نام‌آورترین نگارگران مسلمان درخشیدند (عکاشه، نگارگری اسلامی، ۷۹).

خمسه نظامی شامل پنج داستان است: هفت

ادبیات داستانی ایران معمولاً در طول تاریخ این مرز و بوم دستمایه آفرینش بسیاری از هنرها بوده است و در این میان هنر نگارگری رابطه‌ای تنگاتنگ با ادبیات داشته است. گاه تصاویر به عنوان تزیین به متن اصلی ملحق می‌شد اما با گذشت زمان، هنر نگارگری از جایگاه رفیعی برخوردار گردید و به عنوان یک اصل به آن پرداخته شد.

در دوره تبریز صفوی نیز هنر نگارگری از جمله هنرهای برتر بود که ادبیات وسیع و پربار گذشته، میدانی فراخ برای عرض اندام به این هنر ارزانی داشت. شاهنامه فردوسی، دیوان حافظ، خمسه نظامی و ... بارها و بارها نگاشته و تصویر شدند. در این میان خمسه نظامی شاهی مربوط به این دوره در تاریخ ۴۹- ۹۴۶ هجری قمری توسط جمعی از هنرمندان این مکتب مانند سلطان محمد، آقامیرک، میرسیدعلی، مظفرعلی و ... به تصویر درآمد که یکی از برجسته‌ترین آثار هنری گذشته می‌باشد.

رنگ‌های شاد، سرزنده و درخشان مانند زرد، سبز، آبی، قرمز و... تصویر شده‌اند. نقوش، تزیینات و چین لباس‌ها جالب توجه است. تنها جنبه خاص فرازمینی آنها داشتن بال است که آن نیز به رنگ‌های مختلف و متنوعی کار شده است. فرشتگان که دور تا دور آن حضرت را احاطه کرده‌اند هر یک در حالت و زاویه‌ای ویژه تصویر شده‌اند به طوری که تکرار در حالت آن‌ها وجود ندارد. همچنین هر یک از آن‌ها هدیه‌ای برای پیامبر به همراه دارند.

پیامبر سوار بر اسب خود، براق (اسب انسان سر)، سرشار از نور و در نهایت آرامش در کانون و مرکز کادر جای گرفته است و فرشتگان گرداگرد آن حضرت به فرم حلزونی (اسپیرال) و دوار حضور دارند. این نوع ترکیب‌بندی انتخاب شده از جانب نقاش، نهایت توجه بیننده را به مرکز معطوف می‌دارد و سپس با این حرکت حلزونی چیدن فرشتگان، نگاه را در تمام نگاره به حرکت در می‌آورد.

جامه سبز پیامبر و همچنین هاله وی که به صورت شعله‌های آتش به رنگ طلایی کار شده است جلوه آسمانی را تداعی می‌کند.

این نگاره بی‌نظیر از سلطان محمد مملو از حرکت و حیات است و به خوبی توانسته است حق مطلب را ادا کند.

◆ نتیجه‌گیری

در مکتب تبریز صفوی که از ترکیب و ادغام عناصر مکتب هرات، ترکمان و شیراز پدید آمده بود، هنر نگارگری ایران به اوج کمال خود رسید و در این میان سلطان محمد تبریزی یکی از بنیان‌گذاران این مکتب بود که با درایت هر چه تمام نگاره‌های بی‌بدیلی ساخت. با توجه به ویژگی‌های ذکر شده در مورد مکتب تبریز صفوی شاخصه‌های اصلی آثار این نقاش بزرگ مکتب تبریز به این شرح است: استفاده از ترکیب‌بندی دایره‌ای (دوار)، اختصاص دادن مرکز کادر به اشخاص و حوادث اصلی، استفاده از آسمان طلایی یا لاجوردی یکنواخت و گاهی پوشیده از ابرهای پیچان روشن و صخره‌های درهم تنیده و فشرده با صورت‌های انسانی و حیوانی، استفاده از گل‌های ریز، متنوع و رنگارنگ و انبوه درختان با برگ‌های

متنوع برای ایجاد جلوه بیشتر تصویری، به کارگیری پیکره‌های انسانی با لباس‌های متنوع و رنگارنگ در حالت‌های مختلف بدنی به گونه‌ای که با وجود شباهت ظاهری ملال‌انگیز نیستند، استفاده از ریزه‌کاری‌های فراوان در نقوش لباس‌ها، به کارگیری رنگ‌های درخشان و سرزنده برای جامه‌ها و سایر عناصر و ...

◆ پی‌نوشت

۱- **گروتسک**: عجایب پردازی، در اصل به شیوه آرایش دیوار و سقف سردابه‌های مکشوف در ویرانه‌های روم باستان اطلاق می‌شود در این تزیینات شکل‌های خیالی آدمیان، جانوران، گل‌ها و گیاهان در طرحی متقارن به هم بافته شده‌اند. این اصطلاح در سده ۱۶م رواج عام یافت و در مورد شکل‌های کج نما و اغراق‌آمیز، ترسناک یا مضحک بخصوص در مجسمه‌سازی به کار برده شد. محمد سیاه قلم از معدود نگارگران قدیم ایرانی است که طرح‌هایی در این شیوه از خود به جای گزارده. (رویین پاکباز، دائرةالمعارف هنر، ۴۴۶)

۲- **رخنمون**: نگاره‌های پراکنده در تصویر

◆ فهرست منابع

الف: کتاب

- ۱- آژند. یعقوب، **سیمای سلطان محمد نقاش**، تهران: فرهنگستان هنر، چاپ اول، ۱۳۸۴.
 - ۲- آژند. یعقوب، **مکتب نگارگری تبریز - مشهد**، تهران، فرهنگستان هنر، چاپ اول، ۱۳۸۴.
 - ۳- عکاشه. ثروت، **نگارگری اسلامی**، ترجمه: سید غلامرضا تهامی، تهران، حوزه هنری، ۱۳۸۰
 - ۴- منشی قمی. **قاضی میر احمد**، گلستان هنر، تصحیح: احمد سهیلی خوانساری، تهران، بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۵۲.
 - ۵- نظامی گنجوی، **کلیات خمسه**، مقدمه و شرح حال: دکتر حسین وحیدی، تهران، صفی‌علیشاه، چاپ اول: ۱۳۷۷.
- ب: نشریه
- ۱- آژند. یعقوب، **نظام الدین سلطان محمد تبریزی**، گلستان هنر، شماره ۱، بهار ۱۳۸۴.

The investigation of 3 patterns in Khamse Nezami Shahi Created by Soltan Mohammad Naghash with a glance to Tabriz Safavid iran

Fateme Jafari

(Student of M.A in Handicraft)

Since Safavid era is one of the most productive era ,it is necessary to become familiar with this period. Tabriz , the first Safavid capital ,was considered as initiator for this golden age.

In Tabriz artistic style , miniature had an remarkable growth .Many artists were summoned from entire country by Shah Ismaeal , the founder of Safavid , to create the best works of art.

Among these artists, Soltan Mohammad Tabrizi was one of the most out standing miniaturists. As he was experienced in Torkaman style and because of cooperation with Kamal-Adin Behzad , he could create a new style by combination of Harat miniature with his style. To investigate the painting of Soltan Mohammad Naqash-they are in Kamse Nezami Shahi book for Safavid era-written resources of art critics were wed .

There are some similar specifications in these 3 paintings :Composition style, Creating style and using major and minor components, Special colorizing, Great skill in creating a new composition by using the experience of both previous style and Harat style.

Keywords: Miniatur, Tabriz Safavid era, Soltan Mohammad, Khamse Nezami Shahi.

The Magnificence of peacock symbol in satchel weaving of Ghashghai's tribal women of Fars

Marjan Salavati

(M. A. in Graphic design, Tarbiat Modarres University Member of Academic board in Azad University, Shahr-e-rey branch)

Satchel or mirror case is one of Ghashghaei's tribe's hand-weaving of Fars that generally weaving by women. You can see their tastes, talents, feelings and environment in the form, color and symbols of these satchels or mirror cases. The Basic of symbols and motifs in these hand-weavings returns to mythical beliefs and ancient symbols that peacock symbol show off among them. Peacock is the symbol of human nature in mythical beliefs and universe symbol in the Iranian beliefs after Islam that has many expanded meanings. This symbol designed on these satchels as it shows a part of their mythical existence.

Then in this essay with the aim of knowing and understanding meanings of this symbol, first we consider the meaning of it and then some of its visual samples that collected. We will study on it based on historical and descriptive way with librarian documents. At the end after finding its deep meanings, could attain the hidden layers and the reasons of using it by women.

Keywords: Symbol. Peacock, Satchel weaving, Ghashghaei's tribes